

Олександр ЯРМИШ

завідувач навчально-наукової
лабораторії дослідження проблем
забезпечення прав осіб,
які постраждали від війни,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України

**ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ:
НЕЛЕГКА ДОРОГА ДО УКРАЇНИ
(з історії підготовки й прийняття документа
та його повноваження)**

10 грудня 1948 р. у палаці Пале-де-Шайо, який розташований в Парижі, 48 державами-членами ООН була урочисто прийнята та проголошена Загальна Декларація прав людини. Цей документ став фундаментом, на основі якого відбувалася вся міжнародна та внутрішньодержавна нормотворчість у галузі прав людини, створив правову базу для подальшого кодифікаційного процесу в цій галузі, що сприяв еволюції концепції прав людини.

Із Загальної декларації прав людини вирости відповідні спеціальні міжнародно-правові акти: Конвенція про захист прав і основних свобод людини (1950 р.); Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.); Конвенція про заборону катувань та інших нелюдських, чи таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання (1984 р.); Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.); – Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок (1980 р.); – Конвенція про права дитини (1989 р.).

На сьогодні зміст і припустимі обмеження прав і свобод, які містяться в декларації, перетворилися на загальновизнані норми в конституціях більше ніж 120 країн світу.

Наша держава є стороною практично всіх конвенцій ООН в галузі прав людини. Положення Декларації прав людини були повною мірою закріплені в Конституції України.

Значний досвід у застосуванні Загальної декларації набув Конституційний Суд України, що часто використовує її положення при визначенні відповідності українського законодавства Конституції і міжнародним стандартам в області прав людини. Засадничі положення Декларації відомі в Україні й школярам, і дорослим.

Але не слід забувати, що так сталося далеко не відразу. Хоч від Парижу, де урочисто прийняли Декларацію, до української землі відстань, за глобальними мірками, зовсім невелика, шлях її до нашого народу був дуже непростим.

Прийняття декларації передувала досить тривала підготовча робота. Проект документа був розроблений Комісією з прав людини, яку очолила відома правозахисниця та делегат ООН від США Елеонора Рузвельт. Комісія складалася з 18 членів різних національностей та політичних поглядів, тому що, як передбачалося, членство в комісії мало представляти все людство. Робота над текстом відбувалася в умовах постійної дипломатичної боротьби представників різних філософських, ідеологічних та релігійних поглядів. Не було єдності думок і в день обговорення і прийняття Загальної декларації прав людини: на історичному засіданні 10 грудня 1948 р. вісім країн (в т.ч. СРСР, Українська РСР, Білоруська РСР, Польща, Чехословаччина, Югославія,) утримались при голосуванні. Це було результатом того, що в СРСР на законодавчому рівні була закріплена ідея пріоритету держави над особою, і саме держава визначала обсяг прав і свобод людини і громадянина. Ще напередодні голова делегації Радянського Союзу Вишинський А. Я. (більше відомий як безжальний сталінський прокурор на процесах «ворогів народу») висловив ставлення «соціалістичних країн « до прав людини» як до «пишної фразеології». Була й спроба зірвати прийняття Декларації.

Отже, зрозуміло, що текст Загальної декларації прав людини був недоступним для радянських громадян аж до 1988 року, до часів «перебудови».

Перші відомі публікації тексту Декларації на російській мові з'явилися в СРСР в 1958 р. в бюлетені «Курьер ЮНЕСКО» (№10) і в брошурі Анатолія Мовчана «Міжнародний захист прав людини» (слід підкреслити, що обидва видання мали гриф «для службового користування»). КДБ пильно чатував за тим, щоб текст документа не потрапив до рук пересічних громадян. Участь у розповсюдженні навіть фрагментів тексту Декларації у цілій низці судових вироків розглядався як злочин. Коли в 1968 р. громадськими активістами був здійснений збір підписів під зверненням до Верховної Ради СРСР з пропозицією ратифікувати Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, підписанти були піддані репресіям – їх дії були кваліфіковані як «антирадянська пропаганда», «наклеп на радянський устрій» або як «порушення громадського порядку». Висловлюючи протест проти репресій, художник Костянтин Батинков витатуював витяги з Декларації («підшкірні права») на власному тілі. Ці факти на сьогодні є широковідомими, і люди, які сміливо висловлювали свою думку у ті часи, безумовно, заслуговують на увагу. Водночас хотілось би мати більше історичного матеріалу, який всебічно розкриває політику і повсякденну практику влади в сфері «забезпечення» прав людини, зокрема на території Української РСР. Ми маємо тепер такі матеріали, виявивши їх у розсекречених компартійних

архівах.

Перед нами – доповідна записка в ЦК КПУ Прокурора УРСР Глуха Ф. «Про факти перевищення влади та рукоприкладства окремими посадовими особами» від 5 червня 1978 р. (певна річ, з грифом «таємно»). Прокурор доповідав, що попри поліпшення ситуації за останнє десятиліття, «факти грубого порушення конституційних прав громадян, перевищення влади та рукоприкладства з боку окремих посадових осіб до кінця ще не викорінені». Серед засуджених в 1977 р. і за три місяці 1978 р. посадових осіб (46 чол.), «а також покараних в партійному та дисциплінарному порядку», фігурують голови виконкомів сільських рад, голови колгоспів, бригадири і завідувачі фермами колгоспів, директори, керуючі радгоспів, депутати місцевих рад. Географія рукоприкладства була вельми широкою: колгоспи та радгоспи Чернігівської, Житомирської, Одеської, Волинської, Донецької, Івано-Франківської, Запорізької, Рівненської, Сумської та Чернівецької областей. Далі прокурор наводить приклади «з реального життя». Голова колгоспу «Червона зірка» Чернігівського району Мринський «на протязі останніх трьох років систематично перевищував свої службові повноваження, допускав рукоприкладство. В травні 1977 р. він побив в'язанкою ключів в приміщенні правління колгоспника Вороб'я, через місяць – учня школи неповнолітнього Драня». Але, як видно з інших матеріалів, засуджений був Мринський головним чином не за систематичне побиття людей, а за приписки й розкрадання колгоспних коштів. Обурливий приклад наводить прокурор далі: «Голова Визирської сільради Комінтернівського району Одеської області Корнійчук разом із завідуючим тваринницькою фермою колгоспу імені Чкалова, депутатом сільради Ковалем 19 листопада 1977 р., перебуваючи у нетверезому стані, зайшли в будинок доярки Яджинної, побили її кулаками й ногами, а також нанесли побої її матері та скотнику Ковтуну, який перебував у хаті. В результаті Яджина від отриманих пошкоджень померла в лікарні. Того ж дня Корнійчук і Коваль, вживши ще спиртних напоїв, побили громадянина Іванюка і доярку Шмалько, яку з цією метою вивезли на тракторі за село».

Ось такі депутати, такі комуністи... Ці, щоправда, були таки засуджені, але заслуговує на увагу наступне речення з доповіді прокурора: «Часто-густо на місцях до посадових осіб, які допускають рукоприкладство, незаконні обшуки та інші грубі порушення законності, проявляється лібералізм та поблажливість, не завжди дається гостра політична оцінка таким антигромадським поступкам». (Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки. Фонд 1. Опис 2. Справа 1805. Арк. 50-53). Отже, насправді ситуація була набагато гіршою. Як тут не згадати одне з основних положень Декларації: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність...».

У 90-х роках автору цих рядків довелося взяти активну участь в організації заходів з поширення знань про Загальну декларацію, ознайомлення

громадян з її текстом. При цьому ми зіштовхнулися з проблемою відсутності офіційного перекладу документа українською мовою. Що ж, зробили неофіційний, із залученням колег-філологів. До речі, офіційний переклад був опублікований в 2008 р. в «Голосі України» та «Урядовому кур'єрі» – до 60-річчя Декларації. Ми ж у травні 1997 р., за ініціативою народного депутата України, ректора Університету внутрішніх справ О. М. Бандурки видали збірник документів, присвячених захисту прав людини (в т.ч. з текстом Загальної декларації прав людини) і провели в селищі Кочеток Чугуївського району Харківської області науково-практичну конференцію. Виданий збірник документів ми роздали мешканцям селища, вони його з великим інтересом вивчали і залишили «на пам'ять». Під час роботи конференції, яка відбувалася в місцевому Будинку культури, працівниками Державної служби спеціального зв'язку був доставлений лист від Президента України Л.Д.Кучми з привітанням учасникам конференції. Лист був оголошений з трибуни форуму. Учасники конференції зустріли звернення Глави держави оплесками. Нижче наводиться текст цього документа (публікується вперше). Це частка нашої історії.

Важливо, щоб держава і суспільство завжди тримали в центрі уваги проблему прав людини, спільними зусиллями забезпечували їх реалізацію.

Олександр ЗОЗУЛЯ

завідувач наукового сектору
порівняльного конституційного
та муніципального права
Науково-дослідного інституту
державного будівництва
та місцевого самоврядування
НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор

ЩОДО ПРАВА НА ВІДСТРОЧКУ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ І ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

В умовах триваючого четвертий рік повномасштабного вторгнення РФ до України зберігають актуальність питання якісного та своєчасного комплектування Сил оборони України, у тому числі шляхом призову на військову службу за мобілізацією. Серед іншого вказане потребує застосування справедливого, зваженого й обґрунтованого підходу до визначення підстав надання відстрочки від призову на військову службу за мобілізацією. У цьому контексті слід зауважити внесення на розгляд